

BAHÇEKENT MODELİNİN DÜŞÜNSEL KÖKENLERİ VE KENTBİLİME KATKILARI

Tayfun Çınar

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Araştırma Görevlisi

• • •

Özet

20.yüzyıl boyunca kentleri biçimlendirenler kimi modern kentbilim ve planlama ilkelerinden yararlanmışlardır. Bu ilkeler, Batının endüstri kentlerinde ortaya çıkan fiziksel ve toplumsal sorunları ortadan kaldırmak için geliştirilmiştir. Bugün olağan karşılanan söz konusu ilkelerin ilk hali, kent ütopycası olarak da adlandırılan birkaç öncü tarafından düşünülmüştür. Ebenezer Howard, kent planlama tarihinde önemli yere sahip bu birkaç öncüden birisidir.

Ebenezer Howard kent planlama tarihindeki uluslararası ününü ortaya attığı bahçekent modeli sayesinde kazanmıştır. Bahçekent modelinin başarısı ve özgünlüğü pratiğe geçecek bir model olarak tasarlanmasıdır. Nitekim bu modeldeki düşünceler, günümüzün çağdaş kentlerinde artık olağan karşılanan imar planı ile ilgili sınırlandırma ve uygulamalara dönüşmüştür.

Bahçekent modeli, kentleşme sorunlarına fiziksel çözüm arayışının ötesinde aynı zamanda yaratıcısının yeni toplum arayışının bir sonucudur. Elinizdeki çalışmada, önce, Howard'ın, bahçekent modelini ortaya koyarken etkilendiği toplumsal coğrafya ve düşünceler üzerinde durulacak daha sonra bahçekent modelinin modern kentbilim ve planlamaya katkıları belirtilmeye çalışılacaktır.

Origins of Garden City Idea and Its Contribution to Urbanism

Abstract

During the twentieth century, builders of towns used the principles of modern urban and planning theory. These principles were developed for removing negative effects of physical and social problems that appeared in Western industrial towns. Although these principles are generally accepted today, in the beginning, they were thought by a few seers also called urban utopians. Ebenezer Howard, is one of these leading pioneers in the urban planning history.

Howard has become famous in urban planning history with his idea of garden city. Success and originality of his idea is in its practicality. As a matter of fact, ideas in the garden city model have been transformed into common zoning planning regulations and practices in contemporary cities.

Garden city idea was a result of not only searching for a solution to physical problems of city, but it was also a result of the searching for a new society. And while searching for a solution he has been inspired from social geography and thoughts of his era. From this aspect, in this paper, the social geography and thoughts that Howard had inspired from is reviewed firstly and then it is tried to put forward how garden city model has contributed to modern urban and planning theory.

Bahçekent Modelinin Düşünsel Kökenleri ve Kentbilime Katkıları

1. Giriş

Pek çok insan daha iyi bir dünyanın hayalini kurmuş ve bu hayalin peşinden koşmuştur. 20.yüzyılın başında, yaşadıkları toplumun bunalımlarına tanık olan modern kent planlamasının öncüleri, yeni toplum yaratmak için alması kentsel kentleşme modelleri üzerinde çalışmışlardır. Düşledikleri ütöpik kentsel topluma ulaşmak amacıyla uzun zaman harcayarak ortaya koydukları kent planı ya da modelini insanlığın yararına sunmuşlardır (FISHMAN, 1982: 4). Söz konusu çabalar, amacı kentsel sorunları azaltmak olan modern kentbilim anlayışının gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Ebenezer Howard alması kent modeli üzerinde çalışan öncülerin en ünlülerinden birisidir. Howard, profesyonel planlamacı olmasa da ilk olarak 1898, daha sonra gözden geçirilerek 1902de yayımlanan 'Yarının Bahçe Kentleri' adlı çalışmasıyla kent planlama tarihinde dönüm noktası yaratacak bir etki yapmıştır.¹ Fishman'a göre, Ebenezer Howard, kentlerdeki anakentleşme eğilimini yeni ve insan ölçeğine sahip yerleşim alanlarına yönlendirme çabasındaki yeni kent kuramcılarının ilki ve en akıllısıdır (RICHERT, 1998: 127). Nitekim, geride bıraktığımız yüzyılda Howard'ın düşün babası olduğu bahçekent akımı kentbilim anlayışına damgasını vurarak yeni kentlerin biçimlenmesinde önemli etkide bulunmuştur.

Yaşadığı endüstri toplumunun bunalımına tanıklık eden düşünür, ortaya koyduğu modelle endüstri kentlerinde yaşayan emekçilerle kırdaki/köylülerin yaşadığı toplumsal-fiziksel çevreyi değiştirmek istemiştir. Bu yüzden, onun bahçekent düşüncesi, hızlı ve yoğun kentleşmenin ekonomik ve toplumsal sakıncalarını gidererek mekansal örgütlenmede özeksizleştirimi sağlama amacını içermektedir (MUMFORD, 1961: 175).

1 *Tomorrow: a Peaceful Path to Real Reform*, London, 1988; *Garden Cities of Tomorrow*, London, 1902.

Howard'ın en büyük başarısı ise, kendinden önce ortaya atılmış düşünceleri, düşlediği kent ütopyasını gerçekleştirme doğrultusunda bir araya getirip pratikte uygulanabilecek bir model olarak sunmasıdır (HALL, 1996). Howard'ın etkilendiği akımlar ve düşünürler, endüstri kentinin yaşadığı bunalımı aşmak için çözüm önerileri üretmişlerdir. Bu yüzden endüstri kentlerinin içinde bulunduğu toplumsal mekansal sorunlar üzerinde kısaca durmak gerekmektedir.

2. Modern Kent Planlaması Düşüncesinin Ortaya Çıktığı Toplumsal Coğrafya: Endüstri Kentleri

20.yüzyılın başında modern kent planlaması düşüncesinin ortaya çıkışında farklı uluslardan düşünürlerin katkısı vardır. Ancak, endüstri devrimini diğer ülkelerden önce yaşayan İngiltere, modern kentbilim anlayışının kuramsal ve pratik düzeyde biçimlendiği ilk toplumsal coğrafya olmuştur.

Dokumacı James Hargreaves'in 1764'te bulduğu 'jenny' ile başlayan endüstri devrimi, kabaca 1770 ile 1840 yılları arasında icatlar devam ettikçe aşama aşama gerçekleşmiş,² bu arada mekan ve toplumu da dönüştürmüştür (GIROUARD, 1985: 259-262). 19.yüzyılın başlarında endüstri kentleri ortaçağ kentlerinden farklı bir ekonomik ve toplumsal örgütlenmeye sahiptirler. Değişen üretim ilişkileri ve toplumsal yapı kırsal ve kentsel mekansal örgütlenmeyi de kökten değiştirmiştir. Bu süreçte, bazı İngiliz kentleri tarihte benzerine rastlamadığımız yoğunlukta manüfaktür üretiminin özekleri konumuna gelmiştir. Nitekim, endüstri kentlerini daha önceki kent tiplerinden ayırdeden en çarpıcı özellik kentsel coğrafyada özeksel yerlerde inşa edilmiş iplik fabrikaları ve buralarda gerçekleştirilen endüstriyel üretimdir (CHERRY, 1991: 14).

Kentteki toplumsal, ekonomik ve düşünsel yaşamın endekslendiği fabrika, yeni kentsel organizmanın ana çekirdeğini oluşturmaktadır. Hangi endüstri dalında yer alırsa alsın fabrika, kentsel alanda kendisi için yaşamsal kaynakların en yakınında, çoğu zaman ulaşım sisteminin ana kavşak noktası üzerinde inşa edilmektedir. Bu nedenle endüstri kentinde fabrikalar, hiçbir biçimde çevreyi kirletme kaygısı taşımadan, akarsu, göl ve benzeri su kaynakları

2 Pamuklu sanayinde makineleşmenin doğasını belirleyen teknik sorun, iplik eğirme ve dokuma arasındaki verim dengesizliğiydi. El tezgahından çok daha az verimli bir alet olan çırkık, dokumacılara ipliği yeterli hızda yetiştiremiyordu. Üç buluş, dengeyi sağlamaya yardımcı oldu: Evinde iplik eğiren kişinin, aynı anda birkaç ipliğin eğirilebilmesini sağlayan 'Jenny iplik tezgahı'; bir eğiricinin eğirme işini makaralar ve ipler yardımıyla yapmasını sağlayan 'su tezgahı'; ve bu ikisinin birleştirilmesiyle oluşturulan, kısa bir süre sonra buhar gücüyle de çalıştırılacak olan 1780'lerin 'katır'ı. (OHBSBAWN, 1998: 54-55).

ile demiryolu gibi yapay fiziki çevrelerin çok yakınına kurulmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse, fabrikalar için, sahiplerinin kar amaçlarına uygun, ucuz ve yeterli toprak parçasının bulunduğu alanlarda, hiçbir toplumsal ve yasal sınırlama olmadan yer seçim kararları alınmıştır (MUMFORD, 1938: 161-163). Fiziksel ve toplumsal çevreye büyük zarar veren söz konusu yer seçim kararlarına karşı çıkmak için kamusal ya da toplumsal girişim o dönemde henüz belirmemiştir. Bir başka deyişle, 19.yüzyılın başında İngiltere'deki endüstri kentlerinde sürekli tüten fabrika bacaları endüstri burjuvazisinin mekansal iktidarını apaçık temsil etmektedir.

Endüstri kentinde fabrikaların hemen dibinde yer alan teneke mahalleler, yeni toplumsal ve mekansal örgütlenmenin ikinci unsurudur. Bu mahalleler endüstri kentinin mekandaki baskın göstergelerindedir. Daha önceki kent tiplerinde de yoksullukların varolduğu bilinmektedir. Ancak İngiltere'de bu dönemde endüstri kentlerindeki derme çatma barınakların sıkışık biçimde yer aldığı yoksul mahallelerinin yoğunluğu ve sefaleti daha önceki kentlerde benzerine rastlanmamış biçimde göze çarpmaktadır (ENGELS, 1997: 108):

"Manchesterin Ancoats diye bilinen kanal boyunca dizilmiş en büyük fabrikaları ve ince uzun bacalarıyla, dev altı yedi katlı yapılar da işçilerin o küçük kübelerinin üzerinde yükselirler..."

Endüstri kentinin birincil özelliği benzeri görülmemiş üretimse, diğer özelliği bu üretimi gerçekleştiren kesimlerin içinde bulunduğu sefalettir. Bu sefalet doğrudan pek çok çalışmaya konu olmuştur. Engels'in Manchester'daki işçi sınıfının toplumsal koşulları üzerine yaptığı doğrudan gözleme dayanan araştırması bunların en çok bilinenlerinden birisidir. Engels, söz konusu çalışmada 20.yüzyılda Şikago Okulu'nun başlatacağı kent sosyolojisinin kentsel mekanın örgütlenmesi bağlamında kavramlaştırdığı ayrışma (segregation), süzülme (filtering), işgal (invasion) ve benzeri kentsel olguları neredeyse yüzyıl öncesinden ele almaktadır. Bu yönüyle söz konusu çalışma, ilk endüstri kentlerinin içinde bulunduğu toplumsal koşulları ve altyapı eksikliklerini doğrudan gözlemle çarpıcı biçimde yansıtmaktadır (ENGELS, 1997: 73):

"Her büyük kentte, işçi sınıfının üst üste yığıldığı bir ya da daha çok kenar mahalle var. Doğrudur, yoksulluk çoğu zaman zenginlerin saraylarına yakın arka sokaklarda oturur; ama genelde, ona ayrı bir toprak parçası ayrılmıştır; orada o, mutlu sınıfların gözünden uzakta, yapabildiği ölçüde ayakta kalmaya çabalar durur. Bu kenar mahalleler ise İngilterenin büyük kentlerinde birbirine oldukça denk biçimde düzenlenmiştir -kentlerin en kötü mahallelerindeki en kötü evler; genelde uzun bir sıra üzerine dizilmiş, tek ya da iki katlı, kiminin konut olarak kullanılan bodrumu da bulunan, çoğunca kural-dışı yapılmış kübelerdir. üç-dört oda bir mutfak olan bu evler, Londra'nın bazı kesimleri hariç, tüm

İngiltere'de bir baştan öteki uca işçi evidir. Sokaklarda genelde kaldırım yoktur, inişli-yokuşlu, pislik, çöp ve hayvan pisliği doludur; kanalizasyon ya da atıksu kanalı yoktur; tam tersine yollar durgun, pis su birikintileriyle kaplıdır. Ayrıca kötü, karmaşık yapılanma nedeniyle semtin hava akımı engellenmiştir..."

üretim mekanları olan endüstri kentlerinde toplumsal yaşam ve kentsel altyapı hizmetlerinin durumu pek iç açıcı görünmemektedir. Bu dönemde İngiltere'nin endüstri kentlerini ziyaret etmiş pek çok kişinin ortak görüşü, bu kentlerde kent yoksulu olarak yaşamadıklarından dolayı şanslı olduklarıdır (BENEVOLO, 1995: 195-196; GIROUARD, 1985: 258). Kentte kamusal mekanların ve belediye hizmetlerinin en az düzeyde oluşu, endüstri kentlerinde toplumsal yaşamı korkunç bir hale getirmektedir. Kentsel topraklarda sınırsız özel mülkiyet rejiminin yarattığı sakıncaları, söz konusu endüstri kentlerinde bütün çarpıcılığı ile bulmak olanaklıdır (SHELSTON / SHELSTON, 1990).

Ayrıca, kentlerde var olan sağlıksız koşullar giderek kent yaşamını tehdit eder hale gelmiştir. Sağlıksız koşullar pek çok hastalığın endüstri kentlerinde salgın haline dönüşmesine neden olarak, kentlerde sık sık kitlesel ölümlere yol açmıştır. Ancak, sanayi kentlerinde yaşanan salgın hastalıklar yalnız emekçi kesim için tehlike doğurmayıp çevre sorunlarının niteliği gereği, burjuvaziyi de tehdit etmektedir. Nitekim bu salgınlar kentlerdeki endüstriyel üretim için artık bir sorun haline gelmiştir (TEKELİ, 1980).

Kentsel sorunların kentteki orta ve üst gelir gruplarını da rahatsız etmeye başlaması, endüstri kentinin kendine özgü sorunlarına başta ciddi biçimde ilgi göstermeyen kamu yöneticilerinin çeşitli komisyon raporlarıyla söz konusu sorunlara ilgi göstermesine neden olmuştur.³ Birbirinden farklı uzmanlık dallarından gelen uzmanlarca hazırlanan komisyon raporları, kentin içinde bulunduğu kötü, sağlıksız, plansız ve bugünkü anlamda temel kentsel alt ve üstyapı hizmetlerinden yoksun koşulların varlığını ortaya koymuştur (ASHWORTH, 1954).

Manchester kentinde kamu sağlığı örgütünün başı olarak uzun zaman görev yapmış Doktor James Kay'in yaklaşan kolera tehdidinde tedbir almak amacıyla kurulan sağlık komisyonunun belediye meclisine sunduğu resmi rapordan yaptığı alıntılar buna örnek gösterilebilir (ENGELS, 1997: 117):

"...tamamı 6951 ev -doğal ki asıl Manchesterdekiler- incelendi. Bunlardan 2565'inin hemen iç badanasının yapılması gerekiyor; 960'ı onarım kabul etmez durumda; 939'unun atık su tesisatı yetersiz; 1435'i

3 İngiltere'de merkezi-yerel yönetim ilişkileri çerçevesinde sağlık, konut ve diğer kentsel sorunlarla ilgili hazırlanan raporlar ve yasal düzenlemeler için bkz. (CHERRY, 1991: 16-48).

rutubetli; 452'sinde havalandırma çok kötü; 2221'inde hela yok. İncelenen 687 sokaktan 248'ine taş döşenmemişti, 53'üne kısmen taş döşenmişti, 112'sinin hava akımı kötüydü, 352'sinde su birikintileri, moloz, çöp ve benzeri yığınlar vardı. Koleranın gelişinden önce böyle bir Augean Ahırını⁴ temizlemek, kuşkusuz söz konusu bile olamazdı..."

Endüstri kentlerinde bugünkü anlamda en temel belediye hizmetlerinin bile bulunmadığı görülmektedir. Kent Sağlığı Komisyonu'nun 1842'deki bir raporunda ise bütün Lancashire bölgesinde sadece Preston kentinde tek bir kamusal parkın ve Liverpool'da da bir tane halka açık kamu hamamının bulunduğu belirtilmektedir (MUMFORD, 1938: 166).

İngiltere'de uzun zamana yayılan endüstri devriminin ilk aşamasında dar ve pis arayollar, havasız avlular, güneş almayan bodrum evler, en temel kentsel altyapı hizmetlerinden yoksunluk ve bunun sonucu yaygınlaşan hastalıklara karşı pratikte hiçbir denetim, sınırlandırma ve önlem söz konusu olmamıştır. Bu sağlıksız ve insani olmayan sürece başlangıçta kimse karşı çıkamamıştır (ABERCROMBIE, 1952: 77). Ancak 19.yüzyılın ortalarına doğru, endüstri kentlerindeki sınırsız özel mülkiyet rejiminin ortaya çıkardığı sakıncalara tepkiler gelmeye başlamıştır.

3. Endüstri Kentlerinde Yaşanan Fiziksel ve Toplumsal Sorunlara Çözüm Girişimleri

20.yüzyılda modern kent planlaması düşüncesinin doğuşunda, 19.yüzyılda endüstri kentlerindeki toplumsal koşulları değiştirme isteği rol oynamıştır. Kentsel sınıflardan hiçbiri, endüstri kentlerinin içinde bulunduğu koşullardan memnun değildir. Bu yüzden bütün sınıfların ortak düşüncesi, endüstri kentinin içinde bulunduğu kötü koşulların değiştirilmesi yönündedir. Ancak gerçekleştirilecek toplumsal ve mekansal değişimin içeriği ve boyutu üzerinde mücadele yaşanmaktadır.

İngiltere'de başta sanayiciler olmak üzere üst gelir gruplarının desteklediği toplumsal hareket, başta kamu sağlığı alanında gerçekleştirilecek teknik ve akılcı çözümlere dayalı düzenlemelerin yapılmasıyla kent sorunlarının çözülebileceğini ileri sürmüştür. Onarımcılar (remedialists) olarak adlandırılacak bu hareket, kent sorunlarının hukuki düzenlemelerle ortadan kaldırılarak kentsel yaşamın iyileştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Onarımcılar kamu sağlığını, toplumsal konut ve planlamayı ilgilendiren belediye yasalarının çıkarılmasında etkili olmuşlardır (CARVALHO, 1986: 8-18). Ancak bu hümanist yaklaşımlar bile toplumsal inançlarında önemli ölçüde

4 Augean Ahır: Efsaneye göre 30 yıl pis kaldıktan sonra Herkül'ün bir günde temizlediği ahırlar.

tutucu görünmektedir. Bu girişimlerin sonucunda yoksulların yoksunluğu ve zenginlerin ayrıcalıkları devam etmekte, sadece çok sınırlı iyileştirmeler sağlanmaktadır (FISHMAN, 1982: 16).

Raporlar doğrultusunda Orta sınıf reformcularının en çok ilgilendikleri sorunlar, başta konut olmak üzere kentsel altyapı ve üstyapı hizmetleridir. Örneğin Londra'da ünlü reformcu Sir Edwin Chadwick kente temiz hava, yeterli kanalizasyon ve yeterli konutu sağlamak için mücadele etmiştir. Benzer olarak endüstri kentlerinin içinde bulunduğu kötü toplumsal ve mekansal koşullara tepki biçiminde gelişen orta sınıf destekli 'kamu sağlığı akımı', kent halkının sağlığının ilgilendiren konularda gerekli yasal düzenlemelerin yapılması için uğraş vermiştir.

Kamu sağlığı akımının önde gelen temsilcilerinden Dr. Richardson'un kitabı,⁵ çeşitli yönleriyle Howard'a esin kaynağı olmuştur. Kitapta yer alan, bir kentte varolması gerektiği düşünülen kamu sağlığı ilkeleri, düşük yoğunluklu yerleşim modeli, geniş, ağaçlıklı bulvarlar, oturma alanları ile kamusal yerlerin yeşil kuşakla çevrelenmesi, Howard'ın yaklaşımında belirgin önemi olan düşüncelerdir (FISHMAN, 1982: 41-42).

Ayrıca Howard, bu akımın etkisiyle bahçekent modelinde kamu sağlığının korunmasına özel önem vermiştir. Nitekim, bahçekentler endüstri kentine alması olarak sunulmuşsa da, endüstriyel üretimin yadsınmaması nedeniyle söz konusu üretimin insan sağlığına verebileceği zararları en aza indirmenin yolları aranmıştır. Bu yüzden endüstriyel üretim yasaklanmamış, ancak oturma alanlarıyla endüstriyel üretim mekanları birbirinden uzak bölgelere taşınmıştır. Böylece kamu sağlığı toprak mülkiyetinde getirilen sınırlamalarla korunmaya çalışılmıştır (HOWARD, 1965).

Orta sınıfın öncülüğünde gerçekleşen girişimleri değerlendiren Engels, burjuvazinin ağırlaşan kent sorunlarına bazı çözümler bulmasının doğal ve kendi çıkarına olduğunu göstermeye çalışmıştır. Engels'e göre burjuvazinin ya da burjuva devletinin konut sorununa çözüm getirmesi, emekçinin sömürülmesini ortadan kaldırmayacaktır. Konut sorununa çözüm bulunması tam tersine emeğin yeniden üretimini ucuzlatacak, ücreti düşürecektir. Burjuvazinin sağlık sorununa eğilmiş olması, salgın hastalıklardan kendisinin de etkileneceğini düşündüğü içindir. Engels, bu açıdan kapitalist üretim biçimi varolmaya devam ettikçe, konut sorununun, ya da diğer toplumsal sorunların tek başına çözülemeyeceğini ileri sürmekte; çözüm önerisi olarak kapitalist üretim biçiminin ortadan kaldırılmasını ve bütün geçim araçları ile iş araçlarına bizzat işçi sınıfının el koymasını önermektedir (ENGELS, 1992: 74-77).

5 Benjamin Ward Richardson, *Hygeia: A City of Health*, London, 1876.

Bahçekent düşüncesinin önemli savunucularından Mumforda göre ise, Engels ve diğer toplumbilim kuramcılarının toplumsal sorunları ele alırken kullandıkları yöntem, kent sorunlarıyla mücadele açısından yeterli değildir. Örneğin, Engels'in ileri sürdüğü işçi sınıfının koşullarının geçici çözümlerle değil burjuvaziye karşı gerçekleştirecek toplumsal devrimle iyileşeceği tezi naiftir. Çünkü bu düşünürün, işçi sınıfının vereceği toplumsal mücadele sonucu ele geçireceğini umduğu o dönemdeki daha üst gelir grubundakilerin oturdukları konutlar da insan yaşamına ve onuruna uygun değildir.

Diğer bir deyişle, Mumford'a göre, Engels, endüstri kentlerinde burjuvazinin de altyapı olanaklarına erişim olanağının kısıtlı olduğunu ve oturdukları konutların işçilerin oturduğu yoksulluk yuvalarından görece daha iyi koşullar taşıyan, Geddes'in deyişleyle, süper yoksulluk yuvaları olduğunun farkında değildir.⁶ Bu yüzden Mumford'a göre çözüm, intikam duyguları içinde, varolan bu kötü koşullarda kimin görece iyi koşullarda yaşayacağını kuramsal mücadelesini vermenin ötesinde endüstri kentlerindeki söz konusu kötü toplumsal çevreyi kökten değiştirme, böylece herkesin yaşam ölçününü iyileştirmedir (MUMFORD, 1938: 168).

Endüstri kentlerinde yaşanan kentsel-toplumsal sorunları ortadan kaldırmayı amaçlayanlar sadece onarımcılar değildir. Radikaller olarak adlandırılacak grup da endüstri kentinde ortaya çıkan bu tür sorunlara alternatif toplum ve mekan önerileri sunarak çözüm üretmeye çalışmışlardır. Nitekim radikallere dahil edebileceğimiz ütopyacı düşünürlerin ürettiği düşünceler yüzyıl başında modern kent planlamasının ilkelerinin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur. Viktorya dönemine özgü endüstri toplumuna ve kentine tepkiler, gerek alması pratik deneyimlerle gerekse kuramsal olarak dile getirilerek yeni bir toplumsal düşünüş için altyapı hazırlamıştır (CHERRY, 1991: 9; MORRIS, 1997: 35).

Frenchman, Le Doux, Buckingham, Pemberton ve Owen gibi önde gelen toplumsal reformcular ideal kentleri düşleyip bunları topluma sunmuşlardır. Söz konusu ütopyaların en ilginç özelliklerinden biri, endüstri kentine tepki olarak yazılmalarına karşın endüstrileşme ve makineleşmenin yadsınmamasıdır. Ancak endüstrileşme ve makineleşmenin sağlayacağı olanaklarla yeni mekansal örgütlenmenin nasıl gerçekleştirilebileceği ortaya konularak; daha mutlu bir yaşam arayışında olunmuştur. Nitekim bu ütopyalar

6 Patrick Geddes söz konusu konutların bugünün sağlık, hijyen ve kamu mutluluğunu sağlama gibi kaygılarla üretilmiş konutlarının taşıdığı ölçünlerin çok altında olduğunu düşünmektedir. Bu düşünceye dayalı olarak 19.yüzyılda inşa edilmiş toplu konutları, ister burjuvazinin ister işçi sınıfının oturdukları olsun, yoksulluk yuvası (slum), yarı yoksulluk yuvası (semi-slum) ve süper yoksulluk yuvası (super slum) şeklinde sınıflandırmaktadır (GEDDES, 1968).

yalnız yeni bir toplum tasarımı olmayıp bunun yanı sıra yeni bir mekansal örgütlenme önerileridir. Çoğu kez bu öneriler çizime de yansımıştır (MORRIS, 1997: 36-37). Ayrıca bu öneriler dönemin çevresel determinizm inancından büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu projeler arasında sadece Robert Owen'ın New Lanark'ı uygulamaya konmuştur. Ancak yaşama geçirilmemiş olsalar da diğer düşünürlerin ideal kent tasarımları modern kent planlamasının doğuşunda ve gelişmesinde önemli etkide ve katkıda bulunmuştur.

Robert Owen'ın New Lanark ütopyası, almaşık yeni toplumsal örgütlenme düşünceleri arasında uygulanması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir. David Dale tarafından 1785'te kurulan ve 2500 işçisi olan bir pamuklu dokuma fabrikasının başına bir süre sonra patronun damadı olarak geçen Owen, toplumsal projesini yaşama geçirmeye çalışmıştır (CHERRY, 1991: 8). Owen'a göre "insanın karakterini kendisi değil, çevresi biçimlendirir. Öyleyse çevreyi değiştirmekle işe başlamak gerekir." Owen'ın bu görüşü kendisinin de dahil olduğu egemen sınıfın görüşünün tam tersidir. O dönemde, insanların aylak, günahkar ve cahil oldukları için yoksul olduklarına inanılmaktadır. Bu yüzden insanların içinde buldukları yoksulluk, onların günahlarının ve dünyanın ilahi düzeninin bir sonucu kabul ediliyordu. Owen ise, insanların bu durumlarının onların yoksul olmalarından kaynaklandığını ileri sürerek, insanların bu sefaletten kurtarılmalrı, daha iyi evlerde yaşatılmaları, daha iyi beslenip giydirilmeleri ve eğitimden geçirilmeleri halinde var olan toplumsal olumsuzlukların ortadan kalkacağını düşünmüştür (AYBAY, 1970: 61-64). Bu düşünceyle fabrika ve çevresindeki yerleşimlerde bulunan işçilerine diğer fabrika patronlarıyla karşılaştırıldığında daha iyi ücret ve çalışma koşulları sağlamıştır. Dayanımcı bir topluluk modeli üretebilmek için toplumsal yenilikler getirmiştir.

Owen, sanayi kasabası görünümündeki New Lanark'ta fabrika yönetimine geçtikten sonra paternalist toplumsal düzenlemelerin dışında mekansal düzenlemelere de girişmiştir. Oturma alanları ile yeşil alanlar gruplandırılarak çalışma alanları ile fabrikalardan ayrı yerleştirilmiştir. Ayrıca, fabrikanın malı olan işçi evlerinin ve sokaklarının temizliğini sağlamıştır. İşçilerin yaşadığı konutları yaptırdığı eklerle genişletmiş, iyi cins ve ucuz mallar satan dükkanlar açtırmıştır. Böylece fabrika çevresinde almaşık bir yerleşim ve toplum düşüncesini uygulamaya çalışmıştır (AYBAY, 1970: 66-67). Ancak Owen finansal güçlüklerden dolayı burasını satmak zorunda kalmış ve 1824 yılında ailesi ve 800 izleyicisiyle birlikte ABD'de Indiana'da 30 bin akrık⁷ bir arazi satın almıştır. Yeni toplumsal ve mekansal örgütlenme deneyimine burada devam etmek istemiş ancak başarılı olamamıştır (MORRIS, 1997: 37).

7 İngiliz toprak ölçüsü birimi, 0,4 km²'ye denk düşmektedir.

Owen'in girişimleri büyük ölçüde paternalist yaklaşımın uzantıları olarak kalmış, iyileştirmelerin yapılmasında patronlara güvenilmiştir. Owen yaşamı boyunca işverenleri söz konusu toplumsal fiziksel düzenlemelerin ve iyileştirmelerin onların yararına olduğuna ikna etmeye çalışmıştır. Howard, Owen'ın kendinden önce pratiğe geçirmeye çalıştığı söz konusu yeni toplum ve mekan kurma girişiminden etkilenmiştir. Benzer çabalar Howard'ın bahçekent modelinin pratiğe geçirildiği Letchworth ve Welwyn için söz konusu olmuştur.

Claude-Nicolas Le Doux, Howard'ın etkilendiği toplumcu düşünürler arasında önemli bir yere sahiptir. Düşünürün, "Chaux" adını verdiği ideal kent tasarımı Ebenezer Howard'ın bahçe kent düşüncesinin ön çalışması gibidir. Le Doux, mimarın, toplumun çalışma koşullarından etik değerlerine, eğitimden hukuka, kültürden yönetime değin her alanıyla ilgili olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda kendisi de ideal kenti "Chauxu" prensler, prensesler ya da aristokratlar için değil yazarlar, mühendisler, balıkçılar, oduncular, komisyoncular, işçiler kısaca o dönemde çalışan kesimlerin tümünü içine alan "halk" için tasarlamıştır. Kentin ibadet yerleri adalet ve mutluluğa adanmış; kent meclisi tüm toplumsal kesimlerin katıldığı ortak mekan olarak düşünülmüştür. Benzer olarak, eğitim kurumları ve binaları aristokratlara değil halka yöneliktir. Le Doux, Rousseau'nun kırsal yaşamla ilgili düşüncelerinden de etkilenecek insanların kentsel çevre ve yaşamın boğuculuğundan, kötü sağlık koşullarından kaçarak doğal çevrede küçük kentsel yerleşim yerleri kurabileceklerini ileri sürmüştür (MORRIS, 1997: 35-36). Bu düşünceler daha sonra Howard'ın bahçekent modelinde geliştirilmiştir.

Viktorya dönemine özgü kentlerdeki toplumsal sorunları ortadan kaldırmak için düşünsel girişimde bulunan bir başka toplumsal reformcu James Silk Buckingham'dır. Düşünür, kitabında⁸ yeni bir kent ütopyası ortaya atmıştır. Söz konusu ütopya Howard doğrudan etkilenmiş ve kitabında bunu dile getirmiştir (HOWARD, 1965: 119). Buckingham'ın Viktorya adlı ütopyasında iki temanın bir araya getirildiği görülmektedir. Bunlardan ilki mimari ve fiziki yapı anlamıyla ideal kent, diğeri ise sağlık ve mutluluğu hedefleyen ütopyanın gerçekleştirildiği ideal toplumdur (CHERRY, 1991: 9). 10 bin kişi için ayrıntılı biçimde düşünülen bu ütopya 19.yüzyıl ortasında kent planlamasında geniş kapsamlı bir model tasarlanarak o dönemdeki endüstri kentlerine alması yaratılmak istenmiştir. (ASHWORTH, 1954: 125-126).

Düşünür, konutlarla endüstri kuruluşlarını dikkatli bir biçimde ayrı alanlara yerleştirmiştir. Nitekim, en tehlikeli endüstrilerin kentin en dışında, işyerlerinin ise özekte olması planlanmıştır. Böylece, ütopya, bugün modern kent planlamasının temel ilkelerinden birini oluşturan "bölgeleme"nin ilkel hali

yer almıştır. Ayrıca, ütopyada bütün kentsel topraklar bir şirkete ait iken binalar kira karşılığında verilmektedir. Bu düşünce daha sonra Howard tarafından kentsel toprakların belediye mülkiyetinde olması gerektiği biçiminde geliştirilecektir. Ütopyada, kentin etrafında 4 bin hektarlık tarım arazisi boş zaman kullanımına açık yeşil alan olarak düşünülmüştür. Düşünürün kentin çevresine yapılmasını önerdiği yeşil kuşak Howard'ın bahçekent modelindeki yeşil kuşak ile büyük benzerlik göstermektedir. Bunun dışında Buckingham'ın planında ileri sürdüğü endüstrinin kent dışına taşınması, iç içe özekli plan ve özekten çevreye doğru (ışınsal) düzenlenmiş bulvarlar, Howard'ın bahçekent modelinde de yer alacaktır. Kısaca, Buckingham'ın Victoria'sı katı, romantik ve idealist görünmesine karşın daha sonra Howard'ın bahçekent modelini önemli ölçüde etkileyecek, 19.yüzyıl ortasında bu derecede ayrıntılı ele alınmış ilk kent planıdır (MORRIS, 1997: 36). Ancak Howard'ın bahçekent modeli ütöpik düşünürlerin simetriye dayalı geometrik kentleri kadar katı tasarlanmamıştır (FISHMAN, 1982: 41).

Ebenezer Howard 1870'li yıllarda İngiltere'de ortaya çıkan belediye sosyalizmi akımından da etkilenmiştir. Howard'ın çözüm önerilerinin temellenmesinde bu akımın önemli etkisi olmuştur. Burjuvazinin kent planlaması konusundaki uygulamaları ve elde ettiği sonuçlar, 1870'li yıllar sonrasında İngiltere'de 'belediye sosyalizmi' olarak adlandırılan reformcu toplumsal akımın gelişmesine temel sağlamıştır. Belediye sosyalizmi, ilk kez Birmingham ve Liverpool belediyelerinde uygulanmıştır.

Belediye sosyalizmi deneyiminin ardındaki temel neden, endüstri kentlerindeki yoksul yaşamın açığa çıkardığı salgın hastalıkların ve suç oranlarının yaygınlaşması ile kentsel düzenin bozulma riskinin orta ve üst sınıfları korkutmasıdır (FRASER, 1993: 262). Bu yüzden kentsel hizmetlerin sağlanmasında özel sektörün yerini kamu kesimi almaya başlamıştır. Su, elektrik, kanalizasyon, havagazı ve diğer kentsel hizmetlerin işletilmesinin gereksinimlere göre beledileştirildiği görülmektedir.

Belediyenin, su dağıtımında yetersiz kalan özel su şirketlerinin elinden bu hizmeti almasının gerekçesi özellikle kentte yaygınlaşan tifo ve diğer salgın hastalıkların önüne geçme arzusudur. Böylece, yoksullara da ucuz su sağlayarak kentin temizliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra endüstri kentlerinde sık sık çıkmaya başlamış olan yangınlardan burjuvazinin zarar görmesi, itfaiye hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına neden olmuştur. Nitekim, kentsel su hizmetlerinin beledileştirilmesi itfaiyeye yeterli su sağlanmasını kolaylaştırmıştır. Yine kentte yaygın kanalizasyon hizmetinin sağlanabilmesi için belediye yönetimleri önlemler almışlardır. Kentsel düzenin yeniden sağlanması için benzer beledileştirmelerin havagazı şirketlerine de uygulandığı görülmektedir. Kenti aydınlatmada temel önemi olan havagazı, aynı zamanda evleri ısıtmada ve yemek pişirmede kullanılmaktadır. Gaz ve suyun

beledileştirilip kentsel halka bu hizmetlerin ucuza sağlanmasının hem kentin iyi aydınlatılıp suç oranlarının düşmesinde hem de kentteki yoksulluğun ve bunun uzantısı olan kirliliğin sonucu ortaya çıkan hastalıkların önlenmesinde etkili olacağı düşünülmüştür (FRASER, 1993: 262).

Endüstri kentlerinde yerel yönetimleri etkileyen belediye sosyalizmi akımının amacı, kentte yaşam koşullarını iyileştirmektir. Bu hareketin başarmayı istediği eylemler, sefalet mahallelerinin temizlenmesi, toplumsal konut programının uygulamaya geçirilmesi, kent hizmetlerinin özel firmalardan alınarak beledileştirilmesi, kent toprağının kamulaştırılmasıdır (TEKELİ, 1980). Bahçekent modelinde, kentsel toprakların belediye mülkiyetinde olması ve kentsel hizmetlerin sağlanmasında yerel yönetimlere büyük önem verilmesi, Howard'ın belediye sosyalizmi deneyiminden etkilendiğini göstermektedir.

Howard bahçekent modelini ortaya koyarken ideallerinin biçimlenmesinde döneminin gözde siyasal akımları olan sosyalizm ve anarşizmin önde gelen düşünürlerinden de etkilenmiştir. Bu bağlamda özellikle Kropotkin ve Marx'ın kentleşmeye ve kıra yaklaşımları önem taşımaktadır. Howard'ın her ne kadar eklektik bir düşünür ve eylem adamı olduğu ileri sürülse de toplumsal ideallerinin ortaya çıkmasında anarşist ve sosyalist düşünürlerin etkisi olmuştur.

Dayanışmacı, korporatist, özgürlükçü, kardeşliğe dayalı bir model savunması büyük ölçüde anarşizmden etkilenmesindedir. Howard döneminin önde gelen Rus anarşist düşünürü Peter Kropotkin'in İngiltere'de yayınlanan makalelerinde⁹ ileri sürülen düşünceleri büyük ölçüde benimseyip, pratik düzeyde modeline yansıtmıştır (FISHMAN, 1982: 36-37). Ancak, o, düşüncelerinin pratiğe geçebilmesi için bu ideallerini diğer siyasal yaklaşımların idealleri ile bir arada kullanmış, herkesin destekleyeceği bir yol arayışında olmuştur.

19.yüzyılda endüstri kentlerinde daha önceki kentlerde varolmayan yoğunlukta ve nitelikte mekansal ve toplumsal sorunlar ortaya çıkmıştır. Söz konusu sorunlara endüstrileşme sürecinin başlama evresinde ciddi bir tepki gelmemişse de daha sonraki dönemlerde bunları azaltmak ya da ortadan kaldırmak için çözüm önerileri üretilmiştir.

Çalışmanın buraya kadarki kısmında, bu çözüm önerileri kent sorunlarının neden sonuç ilişkilerine yaklaşımları açısından iki grupta toplanmıştır. Buna göre, ilk grupta onarımcılar olarak nitelendirilebilecek, ortaya çıkan kentsel sorunların olumsuz sonuçlarını azaltmayı hedefleyen orta sınıf reformcularının ürettiği çözüm önerileri yer almaktadır. Kentsel sınıflar

9 Bu makaleler daha sonra bir kitapta toplanmıştır: Peter Kropotkin, *Fields, Factories and Workshops*, London, 1899.

arasında farklılıkları ortadan kaldırma gibi kaygısı olmayan bu çözüm önerilerinin başlıca amacı, fiziksel çevrenin iyileştirilmesi, yaşanabilir hale getirilmesidir. Bu açıdan endüstriyel üretimin daha sağlıklı fiziksel koşullarda gerçekleştirilmesi amacı pratik kent planlamasının ortaya çıkış nedenini oluşturmuştur.

Toplumsal ve mekansal sorunların olumsuz sonuçlarının yanısıra bunların asıl nedenlerini ortadan kaldırmayı amaçlayan radikaller olarak adlandırılabilirler. Dönemin çevresel determinizm anlayışından etkilenmiş görünen bu çözüm önerilerinde alması yeni toplum ve mekan arayışı söz konusudur. Ütopik olarak adlandırılan düşünürlerce ortaya atılan bu çözüm önerileri toplumsal eşitlik, dayanışma, özgürlük ve benzeri ideallerden etkilenilerek üretilmiş görünmektedir. Bu bağlamda bu düşünceler, yeni mekanların üretilerek aynı zamanda ideal toplumun yaratılabileceğine olan inancın uzantısıdır. 19.yüzyılın ütopik yaklaşımları 20.yüzyılın modern kent planlama anlayışını derinden etkilemiş ve modern kent planlaması geleneğinde her zaman toplumsal değişime yönelik bir inanç varlığını sürdürmüştür.

Howard, iki grupta toplanan kendinden önceki bu düşünce ve akımlardan etkilenmiştir. Ancak Howard'ın etkilendiği akım ve kişiler yukarıdakilerle sınırlı değildir. Bunların dışında da Howard'ın kitabında doğrudan etkilendiğini dile getirdiği model ve düşünürler bulunmaktadır. Bunlardan birisi ünlü ekonomist Alfred Marshall'dır (HOWARD, 1965: 119). Marshall'ın makalesinde¹ kısaca üstünde durduğu konu, Londra içinde yerleşmenin çok pahalı ve akıldışı olduğudur. Bu yüzden insanlar, Londra'nın dışındaki uygun tarımsal alanlarda topraklar alarak buralarda çalışma ve oturma alanları oluşturabilirler. Böylece, bir süre sonra diğer kimselerinde buralara gelmesiyle toprak rantı artacak ve bundan yüksek gelir elde edilebilecektir. Howard, bu görüşü kendi modelinde toplumsal ütopyasına uygun biçimde geliştirmiştir (FISHMAN, 1982: 46). Howard, yine kitabında dile getirdiği Herbert Spencer'in toprakta özel mülkiyet rejiminin vazgeçilerek toprağın kamulaştırılması gerektiği görüşünden de esinlenmiştir.

Howard, pek çok düşünceyi eklektik biçimde alıp kendi modeli doğrultusunda kullanmıştır. Ancak onun özgünlüğü bu düşünceleri bahçekent modelinde pratiğe geçirilebilir biçimde ortaya koymasıdır. Bu yüzden çalışmanın bundan sonraki bölümünde Howard'ın bahçekent modeli ve modelin modern kentbilim ve planlamaya sağladığı katkılar üzerinde durulacaktır.

10 Marshall, Alfred, "The Housing of the London Poor", *Contemporary Review*, No: 2 (February 1884): 224-231.

4. Ebenezer Howard'ın Kent Sorunlarına Yaklaşımı

Ebenezer Howard, çoğu kez yanlış anlaşılmiş bir öncüdür. Pek çok kimse onu planıcı olarak adlandırmışsa da Howard'ın asıl mesleği mahkeme katipliğidir. Onu yanlış yorumlayanlar, düşüncesinin insanları düşük yoğunluklu küçük kır kasabalarına yerleştirerek kent yaşamından yalıtılmak olduğunu ileri sürmüşlerse de asıl amacı bu değildir. Hakkında en büyük yanlış yapanlar ise Howard'ı fiziksel planlamacı olarak görüp, onun, bahçekent modelini aslında kapitalist toplumu dayanışmacı yeni bir topluma dönüştürme amacına hizmet eden bir araç olarak tasarladığının farkında olmayanlardır (HALL, 1998: 88).

Nitekim Fishman'ın kent ütopyacısı olarak adlandırdığı Howard, planlama pratiğinin ancak o güne değin var olan kentsel biçimlerin yadsınarak gelişmiş teknoloji, estetik uyum ve toplumsal adalet ile eşitliğe dayalı yeni ideal kentin yaratılmasıyla başlaması gerektiğine inanmıştır (FISHMAN, 1987). Kısacası, Howard'ın amacı, yaşadığı toplumu söz konusu ilkeler doğrultusunda değiştirmektir. Bunu başarmak için bahçekent modelini tasarlamıştır.

Modelinde oldukça eklektik bir yaklaşım benimseyerek kendinden önce gelen sosyalist düşünürlerden, belediye sosyalizmi akımından, ütopyik düşünürlerden, anarşist düşünürlerden ve liberter reformistlerden etkilenmiş; bunların hepsini bir araya getirebilecek bir çözüm arayışında olmuştur. Bu bağlamda bahçekent modelinin birçok yönünün Howard'dan önce düşünülmüş olduğu ve bu yönden hiç bir özgünlüğünün bulunmadığı ileri sürülebilir. Ancak bu yaklaşım Howard'ın kent planlama tarihindeki başarısını ve konumunu küçümsemek olacaktır (FISHMAN, 1982: 28).

Bahçekent modelinde yer alan düşünceler kendinden önce pek çok kişi ve akım tarafından türlü yönleriyle düşünülmüş ve dile getirilmişse de, onun en büyük başarısı bunları bir araya getirip işler bir model halinde sunmasıdır. Bu açıdan yeni bir çevre ve toplum için tutarlı bir plan yapmıştır. Yöntemsel açıdan ise liberal ya da sosyalist önerilerin ötesinde üçüncü bir yol arayışında olmuştur (RICHERT, 1998: 127), kendine özgü pratik ince zekasıyla döneminin Tory ve anarşistlerini, liberal ve sosyalistlerini, bireyci ve toplumcularını, ortaya attığı bahçekent modelinde, bir araya getirmeye çalışmıştır (WARD, 1993: 24; FISHMAN, 1982: 28).

Howard mekanda özekselleşmeye karşı çıkararak mekansal örgütlenmede özeksizleştirimi benimsemiştir. İktidarın ve zenginliğin tek bir özekte toplanmasına ve birikmesine karşı çıkmıştır. Ancak bu karşı çıkışı kentleşmenin ya da kentin kendisine yönelik karşı çıkış değildir. 1880-1914 yılları arasında İngiliz düşünürleri arasında yaygın olan nostaljik, doğal yaşamı yücelten, yarı-dinsel motiflere sahip kent karşıtı romantik 'köye geri dönüş' akımına yakınlık duymamıştır (FISHMAN, 1982: 37; HALL, 1998: 91). Ayrıca kendinden

önceki kent planlama girişimlerinin dayandığı geleneksel mimariye dayalı dışavurumları benimsememiş; 20.yüzyılın endüstriyel yaklaşımını öngörerek gelenekselden uzaklaşıp moderniyi yakalamıştır. Kısaca Howard'ın endüstri düşüncesini ve olgusunu yadsımamış oluşu, onu hem modern yapmaktaki hem de modelini uygulanabilir kılmaktadır.

5. Bahçekent Modeli ve Kentbilime Katkıları

Bahçekent modelinin kentbilim anlayışına getirdiği başlıca yenilik, dengeli bir yerleşmenin nasıl olacağını özetleyerek, mekanda sağlıklı ve dengeli örgütlenememiş, bu yüzden birçok toplumsal sorunlar yaşayan toplumda dengeli bir mekansal düzenlemenin yaşama geçirilmesi için gerekli adımların neler olduğunu ortaya koymasındır (MUMFORD, 1961: 180).

Howardın üzerinde durup aşmaya çalıştığı sorunlardan birisi, döneminde yaşanmakta olan kır-kent karşıtlığıdır.¹¹ Howard söz konusu kır-kent karşıtlığı ve toplumsal krizi şematize etmek için ünlü 'Üç Mıknatıs' çizelgesini kullanmıştır (HOWARD, 1965: 46). Bu çizelgede, ortada bulunan insanlara eşit uzaklıkta yer alan üç mıknatıs yer almaktadır. Mıknatıslardan her biri farklı yaşam seçeneklerini temsil etmektedir. Bunlardan ilkinde Viktorya dönemine özgü kentin olumlu ve olumsuz özellikleri bir arada sayılmıştır. Bu kent toplumsal yaşam açısından oldukça olumsuz koşulları barındırmakla birlikte bazı ekonomik avantajlara da sahiptir. İkinci mıknatısta, yaşanan ekonomik ve toplumsal erozyon sonrasında ortaya çıkan kır yaşamının olumsuz özellikleriyle, temiz hava ve doğal güzellikler gibi olumlu özellikleri birlikte yer almıştır. Kır-kent adını taşıyan son mıknatısta ise hem kıyın hem de kentin olumlu özellikleri bir aradadır. Böylece çizelgenin ortasında yer alan halkın hangi mıknatısa doğru çekileceği belli olmuş görünmektedir (FISHMAN, 1982: 38-39; ABERCROMBIE, 1952: 178).

Howard, kır ya da kent yaşamının o günkü koşullarda insanların tüm gereksinmelerini karşılayamayacağını ileri sürmüştür. Söz konusu sorunların ortadan kaldırılıp insanların gereksinmelerinin karşılanabilmesi için anarşist Kropotki'nin aynı tarihte ileri sürmüş olduğu gibi, köysel huzur, sağlık ve doğal yaşam ile kentlerin bilgi, teknik olanak ve siyasal dayanışma gibi özelliklerinin evlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (FISHMAN, 1982: 36-37). Bu evliliğin ise

11 Howard, sosyalist düşünürlerden ve özellikle Marx'ın kent ve kırsal ilgili görüşlerinden etkilenmiştir. Marx'ın kır ve kentlerdeki üretim tarzları üzerine çözümlemeleri ve kıyın ortadan kalkarak yerini kentlere bırakacağı düşüncesi Howard tarafından kendi modeli çerçevesinde kullanılmıştır. Tez-antitez-sentez bağlamında Howard üç mıknatıs şemasında kır-kent-bahçekent yaklaşımıyla diyalektik yöntemi kullanarak döneminin kentsel ve kırsal yaşamının dönüşeceğini ileri sürmüştür. Söz konusu dönüşümü de bir sentez olarak bahçekent düşüncesiyle ortaya koymuştur.

kuramsal olarak bahçekentler ile gerçekleştirilebileceğini düşünmüştür (MUMFORD, 1961: 181). Buradaki bahçekent üç mknatıs şemasındaki üçüncü mknatıstır. Mknatısta yer alan özgürlük ve dayanışma idealleri, planın toplumsal amacını ortaya koymaktadır. Howard'ın bahçekent düşüncesini ortaya koyarken toplumsal amaçları arasında endüstriyel nüfusun daha yüksek alım gücüne sahip olacakları işlerde çalışmalarını sağlamak; yaşanan mekandaki sağlık koşullarını korumak; daha düzenli iş olanakları yaratmak; işçilerin sağlık ve yaşam koşullarını iyileştirmek yer almaktadır (MORRIS, 1997: 48-49).

Ancak söz konusu amaçlar gerçekleştirilmek istenirken Fabian sosyalistlerinin ve ütöpik sosyalistlerin önerdiği paternalist çözümler benimsenmemiştir. Bunun yanı sıra, geniş ölçekli kamusal ekonomik girişimlere ve merkezi devletin mekan ve yerel topluluklara müdahalesine modelde yer verilmemiştir. Kısaca bürokratik sosyalizm seçeneği dışlanmıştır. Kent topraklarının belediye mülkiyetinde olması öngörüldüğünden özel mülkiyeti temel alan bireyci çözüm de modelde yer almamıştır. Bahçekent modelinde bunların yerine dayanışmacı, eşitlikçi ve gönüllü girişimlere dayalı bir toplumsal siyasal yapılanma önerilmiştir.

30 bin kişilik kentsel gruplar için bin akr üzerine inşa edilmesi öngörülen bahçekent, pek çok ütopyadaki gibi, içiçe geçmiş daireler bazında tasarlanmıştır. Kent belirgin bölgeleme kurallarıyla düzenlenmiştir. Kamu binalarıyla kentsel hizmetler kentin özeğinde yer almaktadır. Kent özeğinin etrafında oturma bölgesi bulunmaktadır. Fabrikalara ve endüstri tesislerine kentin dışında yer ayrılmıştır. Tren yolu ve otoyol, fabrikalarla oturma alanları arasında sıkı bir bağ kurmaktadır. Kamu park ve bahçeleri ile ağaçlı yollar, kentsel mekânın düzenlenmesinde baskın unsurlardır. Kent özeğinden dışarıya doğru uzanan altı geniş bulvar, kenti kendine yeterli altı eş parçaya bölmüştür. Son olarak kenti çevreleyen, tarımsal etkinlikler ve boş zaman değerlendirme amacıyla oluşturulmuş yeşil kuşak bulunmaktadır (GIEDION, 1963: 687).

Howard'ın modern kent planlama düşüncesine en önemli katkılarından birisi bu bahçekentlerin herbirinin çevresinde 5 bin akrılık, mülkiyeti belediyede bulunan yeşil kuşak öngörmesidir. Bir kuşak biçiminde bahçekenti çevrelemesi öngörülen bu açık alan, onun dizgesinde, pek çok amaca hizmet etmektedir. Bu kuşak, öncelikle, kentte yaşayan bireylerin buldukları yerden kolaylıkla erişebilecekleri uzaklıkta tasarlandığından; insanlar, kent yaşamından uzaklaşıp kırsal yaşamın en avantajlı unsuru olan doğal güzelliklere çok kısa sürede kavuşabileceklerdir. Böylece, tüm kenttaşlara, kent yaşamının olumsuzluklarından istediklerinde uzaklaşabilme olanağı sunulmuş olmaktadır. Yeşil kuşak, ikinci olarak, tarımsal faaliyetlerle uğraşmak ve boş zamanları değerlendirmek için kamusal açık alan olanağı yaratmaktadır. Böylece kentsel toplumda birey sadece kentsel işbölümünde kendisine düşen meslek üzerinde uzmanlaşmaya-

cak, bunun dışında kalan tarımsal etkinlikler ve diğer pek çok etkinlikle uğraşma olanağı bularak; hem mekana, hem kendisine, hem de topluma yabancılaşmayacaktır.¹²

Bu olanak, ayrıca, yeni kent yaratırken buna uygun yeni bir toplum düşüncesine de hizmet etmektedir. Nitekim bireyler kendilerini hem doğa ile iç içe hissedecekler hem de kamusal bir alanda dayanışmacı bir deneyimi paylaşmış olacaklardır. Howard'ın ideal toplumuna uygun mekansal düzenleme karşılıklı biçimde ortaya konmaktadır. Son olarak kenti çevreleyen bu yeşil kuşak, belediye mülkiyetinde olması öngörüldüğünden ayrıca kentsel planlamanın denetimini sağlayan bir araç niteliğini taşımaktadır. Özellikle nüfusunun belli sayıda kalması istendiğinden böyle bir denetim aracına gereksinim duyulmuştur. Kentin sınırsız genişlemesi, kenti çevreleyen ve imara açılmayan yeşil kuşakla denetlenerek Howard'ın küçük topluluklara dayalı dayanışmacı kent toplumu ideali de büyük ölçüde gerçekleştirilmiş olacaktır (MORRIS, 1997: 49).

Yeşil kuşağın sınırlandığı kentsel nüfusun artması durumunda ise Howard'ın çözümü, özek bir kentin etrafında yeni kurulacak bir grup toplumsal kent olarak adlandırılan bahçe kentlerdir. Ancak Howard bu kentlerin her birini kendi kendine yeten kentsel bütünlükler olarak öngörmüştür. Bu anlamda amaçlanan, Mumford'un özellikle belirttiği gibi bugünün kapitalist kentleşmesinin ortaya çıkardığı pek çok kentsel altyapı hizmetleri ve endüstriden, dolayısıyla çalışma olanaklarından yoksun uydu kent ya da yatakhane kentler değildir (RICHERT, 1998: 127; FISHMAN, 1982: 40).

Howard'ın o dönemde yaşanan kent sorunlarını aşmak için önerdiği bahçekent modelinin yaşamsal unsurlarından birisi, kentsel toprakların belediye tarafından denetimi ve toprak mülkiyetinin kamuya ait olmasıdır. Henüz değerlendirilmemiş tarım arazileri üzerine kurulacak yeni kentlerin arazilerininin

12 Howard Marx'ın kır-kent karşıtlığı düşüncelerine bağlı olarak yabancılaşma kuramından da etkilenmiştir. Özcü bir yaklaşımla, piyasa toplumlarında emeğin kendi özünden ayrılarak alınıp satılır bir nesne haliine getirilmesi emeğin metalaşmasına yol açmakta, böylece emek kendisine yabancılaşmaktadır. Emeğin yabancılaşmasına benzer bir süreçte kır ve kent arasında yeni işbölümüne dayalı olarak ortaya çıkan mekansal bölünme kentin kırı sömürmesine neden olmakta ayrıca kentteki işgücü belirli işlerde uzmanlaşarak doğaya yabancılaşmaktadır. Kapitalist toplumlarda ortaya çıkan söz konusu mekansal yabancılaşmayı aşmak için kır ve kent bahçekent modelinde bütünleştirilmeye çalışılmakta, kentlerin çevresine oluşturulacak yeşil kuşaklar türlü düzeylerde yabancılaşmayı önleyecek bir mekanizma olarak düşünülmektedir. Söz konusu çabalar Howard'ın Marx'tan pek çok açıdan etkilendiğini göstermektedir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta Howard'ın toplumun tüm kesimlerinin desteğini kendi modeli çerçevesinde toplayabilmek için anarşist, sosyalist, ütöpic ve reformcu liberallerin ideallerini aynı model altında, olabildiğince seçmecî davranarak bir arada kullanmış oluşudur. Bu açıdan Howard olabildiğince pragmatiktir ve bunun sonucunda toplumsal ilişkileri eklektik bir yöntemle aşmak istemiştir.

önceden kamu tarafından satın alınıp buralarda daha sonra gerçekleştirilecek toprak rantının kamuya kazandırılması amaçlanmaktadır (HOWARD, 1965: 51). Böylece sağlanacak toprak rantının aktif ya da pasif arsa spekülasyonlarına değil tüm kentsel topluluğa kazandırılması olanaklı görünmektedir.

Bu durum belediye sosyalizmi akımıyla benzerlik göstermektedir. Kentsel toprakların kamusal ve özel kişiler adına belediyenin denetiminde olması aynı zamanda çalışanların mekana yabancılaşmasını da önleyecektir. Ekonomik rant belediye ve toplumsal hizmetlerle kamuya geriye dönecektir (RICHERT, 1998: 127).

Bu önerinin bir başka boyutu, kent planlarının daha az engellerle karşılaşarak yaşama geçirilmesidir. Nitekim özel sektörün toprak mülkiyetine izin verilmezse spekülasyon sonucu oluşan rant engellenecek ve sermaye birikim süreçlerine dayalı ortaya çıkan çevresel ve toplumsal sorunları artıran kentleşme söz konusu olmayacaktır. Günümüzde pek çok kapitalist ülkenin kentlerinde görülen düzensiz ve sağlıksız kentleşme bu yolla büyük ölçüde denetim altına alınabilecektir. Howard kitabında modelinin uygulanabilir hale getirilmesinde karşılaşılabilecek akçal ve yönetsel sorunların çözümü üzerinde ayrıntılı biçimde durmuştur (HOWARD, 1965).

Kent planlama tarihinde önemli bir yere sahip bahçekent modelinde ortaya konan ilkeler modern kentbilimin gelişmesine kuramsal ve kılışsal katkı sağlamıştır. Nitekim, en uygun kent büyüklüğü, yeşil kuşak, yeni kent, uydu kent, kentleşmenin itici ve çekici etmenleri (üç mknatis şeması) gibi kentbilimin temel terimleriyle türlü bölgeleme kuralları, kırsal toprakların önceden kamu tarafından satın alınarak kentsel arsa spekülasyonunun önlenmesi, mekanda dengeli yerleşmiş mutlu, sağlıklı, eşitlikçi, özgürlükçü ve dayanışmacı toplumu yaratma gibi kentleşme politikasının birçok amaç ve araçları bahçekent modelinin modern kentbilime katkıları arasında sayılabilir (KELEŞ, 2000).

Bahçekent modelinde ortaya konan ilke ve kuralların 20.yüzyılda kentleri biçimlendirenler üzerinde türlü açılardan etkileri olmuştur. Ancak, dolaylı etkinin dışında doğrudan etkiler de söz konusudur. Nitekim farklı zaman ve mekanlarda bahçekent modelini pratiğe geçirmek için girişimlerde bulunulmuştur.

6. Bahçekent Modelini Pratiğe Geçirme Denemeleri

Bahçekent modelinin en önemli özelliklerinden birisi, uygulamaya konabilir biçimde tasarlanmış oluşudur. Howard, ölümünden önce (1928) bahçekent modelinin uygulamaya konduğunu görmüştür. Bahçekent Derneği, Howard'ın kitabının yayımlanmasından bir yıl sonra (1899) kurularak bahçekenti uygulamaya koymanın yollarını aramaya başlamıştır. Nitekim 1903'te kurulan Öncü Şirket, uzun arayışlardan sonra belirlenen Londra'nın 45

mil dışındaki 3818 akrılık (1529 hektar) araziyi satın alarak ilk bahçekent girişimini Letchworthda başlatmıştır (OSBORN, 1965: 12).

Bahçekenti inşa etmek için seçilen Raymond Unwin ve Barry Parker, Howard'ın düşüncelerine büyük ölçüde bağlı kalmışlardır. Pratiğe geçirilen bu ilk bahçekentte Howard'ın düşüncelerine uygun topluluk yaşamı, endüstriyel etkinlikler, yerel iş olanakları, geniş bahçelievler, açık alan kullanımları ve yeşil kuşak söz konusudur. Okullar, belediye binası, kilise, golf kulübü, kriket ve futbol sahaları bahçekentte yer alan kamusal bina ve açık alanlar olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca endüstriyel etkinliklere bölgeleme kuralına uygun olarak kent dışında yer verilmiştir. Letchworth bahçekenti içindeki oturma alanları, mahalle esasına göre düzenlenmiş ve her bir mahalle birimi kendi içinde ikincil özekselsel kamusal mekanlara sahip kılınmıştır. Bu açıdan mahalleler de bir ölçüde kendine yeterli birimler olarak tasarlanmıştır. Son olarak Letchworth bahçekentinin dikkat çekici özelliklerinden birisi kenti çevreleyen yeşil kuşak dışında kent içinin de büyük bir bahçe görünümünde oluşudur. (MORRIS, 1997: 51).

Bahçekente türlü endüstriyel etkinlikler çekilebildiği için kentin ekonomisi ve toplumsal yaşamı canlanmıştır. Nitekim, en çok 35 bin kişi için tasarlanan Letchworth bahçekenti, 30 yılda 150 dükkan, 60 sanayi kuruluşu ile 15 bin kişilik nüfusa ulaşmıştır (GALLION, 1951: 92). Böylece bahçekent Howard'ın düşüncesine uygun biçimde Londra'ya bağlı olmayan kentsel hizmetler ve olanaklar bakımından kendi kendine yeterli, ev kiralarının yüksek olmadığı, pek çok hizmete erişimin sağlandığı bir yer haline gelmiştir. Kısacası Letchworth bahçekenti uydu kentten çok kendi kendine yetebilen küçük bir kent görünümündedir (ASHWORTH, 1954: 143).

Ancak, Letchworth bahçekentinde sağlanan başarı ilk anda bahçekent modeli uygulamasının yaygınlaşmasına neden olmamıştır. Letchworth'la başlayan bahçekent kurma girişimleri, 1919'da Howard'ın kişisel gayretiyle Welwyn'de devam etmiştir. Bahçekentin, en çok 50 bin nüfus için bin hektarlık araziye kurulması düşünülmüştür (OSBORN, 1965: 13). Yönetsel bir plan ya da yasanın uzantısı olmayan Welwyn bahçekentinin nüfusu, ilk 15 yıl içerisinde ancak 10 bine ulaşmıştır. Bu bahçekent Letchworth gibi Howard'ın düşüncelerine bağlı kalınarak pratiğe geçirilmiş; kentte, bölgeleme kurallarına, kent çevresinde sürekli yeşil kuşağın bulunmasına ve kentsel ranttan sağlanacak gelirlerin kamu binalarının yapımına harcanmasına özen gösterilmiştir. Mimar-plancı Louis de Soissons, mimari bütünlüğe ve uyumluluğa Letchworth bahçekentindekinden daha çok dikkat etmiştir. Bahçekent girişimi o dönemde kişisel girişimlerin ötesinde yaygınlaşmamışsa da hedeflenen amaçlara ulaşılmıştır. Nitekim Welwyn, Letchworth'a göre Londra'ya daha yakın olmasına rağmen kent nüfusunun yüzde 85'i bahçekent içindeki işlerde çalışmaktadır. Bu açıdan Welwyn bir uydu kent olmamıştır (MORRIS, 1997: 52).

Letchworth ve Welwyn bahçekent deneyimlerinde sağlanan başarı önceleri bu girişimlerin yaygınlaşmasına neden olmamış görünse de daha sonra örgütlenmenin güç kazanması ve yaygınlaşmasıyla birlikte bahçekent derneği kent planlama alanında baskı grubu haline gelmiştir.¹³ Bu baskı grubu daha sonraları hükümetin kent planlama programlarını etkileyebilecek güce erişmiştir. Bahçekent derneği üyesi olan kimseler hükümetin politikalarının belirlenmesinde yardımcı olmak üzere kurulan komisyonlarda etkili görevlerde bulunmuşlar ve komisyon raporlarının Howard'ın bahçekent düşüncesi doğrultusunda çıkmasını sağlamışlardır. Toplumsal koşulların ve sınıfsal dengelerin yarattığı uygun ortamda bahçekent modeli doğrultusunda çıkarılan yasalar pratiğe geçirilebilmiştir (HARDY, 1991).

1938'de çıkarılan Londra çevresinde yeşil kuşak oluşturulmasına yönelik Yeşil Kuşak Yasası, Howard'ın görüşleri doğrultusundaki söz konusu yasalardan birisidir. İlk bahçekentin mimarlarından Sir Raymond Unwin'in Londra Anakenti'nin etrafında yeşil kuşak oluşturulmasına yönelik girişimleri sonuç vermiş; Londra etrafında yeşil kuşak oluşturmak için özeysel yönetimin yanında yerel birimlerin de toprak alabilmeleri için yetkilendirilmesine Yeşil Kuşak Yasasıyla izin çıkmıştır. Yasayla yerel otoritelere kent çevresinde imar yasağı bulunan toprakları sahiplerinden satın alma yetkisi tanınmıştır. Yasada, alınacak bu topraklarda yerel otoritelerin de imar yetkisi kısıtlanmış böylece bu arazilerin ancak açık alan ve rekreasyon amaçlı kullanılabilmesi yolu açık bırakılmıştır (Ministry of Housing & Local Government, 1962: 2-4; MORRIS, 1997: 82).

Londra kentindeki endüstriyel etkinliklerin ve nüfusun özeksizleştirime konu olması Barlow raporuyla gerçekleşmiştir (CULLINGWORTH, 1993). 1938 yılında, hükümet endüstriyel nüfusun mekansal yoğunluğunu araştırması için Sir Anthony Barlow başkanlığında bir komisyon kurulmasına karar vermiştir. Bahçekent Kent Planlama Derneği, Barlow Komisyonu'na bir yandan çözüm önerileri sunarken, diğer yandan baskı grubu olarak Komisyonu etkileme faaliyetlerinde bulunmuştur (HARDY, 1991: 245-248).

Üyeleri arasında Bahçekent Kent Planlama Derneği'nin önde gelen üyelerinin bulunduğu Barlow Komisyonu kentbilim tarihinde önemli bir yere sahip Barlow Raporunu 1940 yılında yayımlamıştır. Raporda endüstriyel

13 1889'da kurulan Bahçekent Derneği, 1909'da konut yasasının çıkmasından hemen sonra adını Bahçekent ve Kent Planlama Derneği olarak değiştirmiştir. 1913'de Uluslararası Bahçekentler ve Kent Planlama Derneği kurulmuştur. 1917'de Ulusal Bahçekentler Komitesi kurulmuştur. 1918'de Ulusal Bahçekentler Komitesi ile Bahçekent ve Kent Planlama Derneği birleştirilmiştir. 1922'de Uluslararası Bahçekentler ve Kent Planlama Derneği uluslararası federasyona dönüştürülmüştür. 1929'da federasyonun adı Uluslararası Kent ve Konut Planlama Federasyonuna çevrilmiştir. 1941'de Bahçekent ve Kent Planlama Derneği, Kent ve Bölge Planlama Derneği adını almıştır.

etkinliklerin ve kentsel nüfusun özezsizleştiriminin türlü ekonomik ve toplumsal üstünlükleri üzerinde durularak Londra Anakent nüfusunun mekanda dengeli biçimde dağıtılabilmesi için politika önerileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece Howard'ın bahçekent modelinin etkisiyle hazırlanan Barlow Raporuyla mekanda özezsizleştirim ve endüstriyel nüfusun yayılması ilk defa resmi hükümet politikası haline gelmiştir. Barlow Raporuyla geniş ölçekli planlama anlayışı İngiltere'de kabul görmüş, bahçekentler, bahçe banliyöler ve uydu kentlerin yapımı özendirilmiştir (MORRIS, 1997: 84).

Çağdaş İngiliz planlama düşüncesi ve pratiğinde temel bir metin sayılan Barlow Raporu doğrultusunda Endüstriyel Etkinliklerin Özezsizleştirimi Yasası (1945) çıkarılmıştır. Yasayla hükümete Londra'daki endüstriyel etkinlikleri mekanda yayma yetkisi verilmiştir. Bu yetki 1980'ler değin hükümetlerce kullanılmış, ancak Thatcher döneminde Londra'da yeniden endüstriyel etkinliklere ve yeni ofis binalarının yapımına izin verilmiştir (CULLINGWORTH, 1993).

Yine Howard'ın düşüncelerinden esinlenerek hazırlanan Uthwatt Raporuyla (1941), planlama kararları sonucu ortaya çıkan değer artışlarından vergi alınması konusu ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Uthwatt Raporu, planlama denetimlerini gelişme yönündeki toprakların kamulaştırılması politikasının bir uzantısı olarak görmektedir. Ve bu politikanın yerel yönetimlerce gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Savaş sonrası hükümetleri kentsel politikalarını belirlerken rapor doğrultusunda kararları yaşama geçirmeye çalışmışlardır. Nitekim ilk kez Kent ve Bölge Planlama Yasasında (1947) söz konusu rapor doğrultusunda maddeler yer almıştır (MORRIS, 1997: 84-85).

Scott Raporunda ise kırsal gelişme politikaları ele alınmış, kent planlama yaklaşımının sadece gelişme sorununu değil türlü ekonomik ve toplumsal sorunları ele alması gerektiği ileri sürülmüştür. Bu bağlamda kent ve bölge planlama yaklaşımı bir arada düşünölmüştür. Kırsal sorunlar türlü yönleriyle ön plana çıkarılıp yeni gelişme politikaları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Abercrombie'nin 1944'te hazırladığı Londra Anakent Planı da bahçekent modelinin etkilerini taşımaktadır. Bu plan yerinden yönetimi güçlendirmesi ve mekansal özezsizleştirimi sağlaması açısından önemlidir. Planda Londra çevresinde ilk defa kurulacak on 'Yeni Uydu Kent' öngörülmektedir. Bunlar Howard'ın bahçekentlerinin yaklaşık iki katı nüfus yani 60 bin kişi için tasarlanmıştır. Ayrıca kenti çevreleyen bir yeşil kuşak planda yer almıştır (WARD, 1992: 15).

II. Dünya Savaşı sonrasında Howard'ın görüşleri doğrultusunda İşçi Partisi iktidarınca kabul edilen Yeni Kentler Yasası'nda (1946), büyük kentlerdeki endüstri kuruluşlarının nüfusu sınırlandırılmış ve bu nüfusun yeşil kuşakla çevrili yeni kentlere dağıtılması öngörülmüştür. Bu yasayla topluluk

gelişmesine önem verilmiştir. Ayrıca kentleri çevreleyen yeşil kuşaklar kentlerin büyümesini engelleyecektir. Ancak yasada Howard'ın görüşleriyle uyumlu olmayan yönler de vardır. Yasada kurulacak yeni kentler anakent nüfus yoğunluğunu azaltıcı bir kentleşme yöntemi olarak sunulmuştur. Bu açıdan, yeni kentler, Howard'ın düşlediği anlamda büyük anakentlerin yerine kurulan bahçekentler olarak tasarlanmamakta, anakent özeklerinin nüfusunu azaltacak bir yöntem olarak görülmektedir. Kısacası yeni kentler, yasada anakent alanlarının almaşığı değil yükünü azaltıcı mekanlar olarak belirlenmektedir. Yeni kentler, yasakoyucu tarafından, Howard'ın düşlediği anlamda amaç olarak benimsenmemekte, artan anakentleşme sorunlarını azaltıcı bir kentbilim yöntemi olarak görülmektedir (WARD, 1992: 15-16).

Bahçekent kurma girişimleri sadece İngiltere ile sınırlı kalmayıp İskoçya'dan Hindistan'a dünyanın pek çok yerinde söz konusu olmuştur (MUMFORD, 1961a: 522). Avustralya'da (FREESTONE, 1989), Sunnyside Gardens, Radburn ve diğer yerleşim yerleriyle ABD'de (STEIN, 1951) Howard'ın idealleri doğrultusunda doğrudan bahçekent kurma girişimleri gerçekleştirilmiştir.

Ülkemizde de İngiliz bahçekent modelinin etkisi, Jansen Planı (1928-1939) doğrultusunda başkent Ankara'nın imarıyla gündeme gelmiştir (TANKUT, 1993). Bu bağlamda yeni kurulan Cumhuriyetin planlı örnek başkenti Ankara'nın diğer Anadolu kentlerinin imarında örnek alınmasından dolayı bahçekent modelinin belli bir dönemde Türk kentleşmesinde etkisinin bulunduğu ileri sürülebilir.¹⁴

7. Sonuç

19.yüzyılın endüstri kentleri bir yandan kent tarihinde benzeri görülmemiş üretimin sahnesiyken diğer yandan çalışan kesimlerin sefalet özekleri haline dönüşmüştür. Endüstrileşme sürecinin başta kimsenin karşı çıkamadığı ve denetleyemediği olumsuz sonuçlarına zamanla toplumun farklı kesimlerinden düşünsel tepkiler gelmiştir.

Bahçekent modeli Viktorya dönemine özgü endüstri kapitalizminin mekansal ve toplumsal yıkıcı sonuçlarına tepki olarak ortaya atılmış düşük yoğunluklu almaşık bir kentleşme modelidir. Yaratıcısının toplumsal hedefleriyle biçimlenmiş model, mekanda almaşık yerleşme stratejisi sunmaktadır. Bu modelin ortaya koyduğu kentleşme politikası amaç ve araçları 20.yüzyılın kentleşme kuram ve pratiğini etkilemiştir.

14 İngiliz bahçekent modelinin Türkiye'nin kentleşme tarihindeki yeri ve önemi ile bu modelin günümüzün Türkiyesindeki kentleşme pratiğine sunabileceği almaşıklar bir başka yazının konusu olarak düşünülmektedir.

Ebenezer Howard, endüstri kentine yönelik düşünsel tepkileri ve çözüm önerilerini bahçekent modelinde kendi toplumsal idealleri doğrultusunda biraraya getirmiştir. Bu açıdan modelde ortaya konan düşünceler önceden türlü yönleriyle farklı kimseler tarafından düşünülmüştür. Ancak söz konusu durum Howard'ın kent planlama tarihindeki önemini azaltmamaktadır. Nitekim, modeli özgün kılan unsur pratiğe geçirilebilecek biçimde hazırlanmış oluşudur.

Bahçekent düşüncesi kent sorunlarına çözüm arayışının ötesinde aynı zamanda yeni bir toplum arayışıdır. Bu açıdan bahçekenti salt kentleşme sorunlarına almaşık yaratmaya çalışan teknik bir yaklaşım olarak görmek yanlıştır. Bunun yanısıra bahçekent modeli 20.yüzyılda yaşanan uydu kentleşmenin bir ideal tipi değildir. Howard tam tersine türlü yönlerden kendi kendine yeten düşük yoğunluklu kentler tasarlamıştır. Ve bunun pratikte gerçekleştirilebilir olduğunu tüm yaşamı boyunca kanıtlamaya çalışmıştır.

Howard'ın gerçekleştirilebilir önerileri, ilk önce özel girişimin öncülüğünde Letchworth ve Welwyn bahçekentleri olarak pratiğe geçirilmiştir. İngiltere'de özel girişimle başlayan Howard'ın düşüncelerini pratiğe geçirme çabaları daha sonra kamusal nitelik kazanarak hükümete sunulan resmi raporlar doğrultusunda kentleşme ve konut politikasını belirlemiştir. Ancak Howard'ın kır ve kent sorunlarına bütünsel yaklaşımı ve ortaya koyduğu gerçekleştirilebilir bahçekent modeli savaş sonrası İngiliz hükümetlerinin kentleşme ve kır politikalarını eklektik düzeyde belirlemiştir. Bu yönüyle Howard'ın bahçekent modeli aracılığıyla yeni bir toplum yaratma amacı içeriğini kaybetmiş ancak önerileri İngilterede 1980'lere değin uzanan kentleşme politikasının temellerini meydana getirmiştir.

Bahçekent modelini pratiğe geçirme çabaları sadece İngiltere ile sınırlı kalmamış dünyanın pek çok yerinde etkili olmuştur. Uluslararası bir nitelik kazanan model kimi yerlerde doğrudan ve bütüncül bir uygulamaya konu olmuş kimi yerlerde ise hükümetlerin kentleşme ve konut politikalarını derinden etkilemiştir. Kısacası geçtiğimiz yüzyılın kentleşme pratiğini denetim altına almak için hükümetlerce etkili bir kentbilim yöntemi olarak görülmüştür.

Bahçekent modelinin etkisinde oluşan söz konusu mekansal düzenleme girişimleri kapitalist sistemin ortaya çıkardığı kentleşme sorunlarını bir ölçüde denetim altına alma olanağı sağlamıştır. Howard'ın düşlediği anlamda toplumsal dönüşüm gerçekleşmemişse de mekansal sorunlar azalmış, yaşanan çevre iyileştirilmiştir. Mekanda dengeli yerleşim rasyonel bir süreçte kentlerdeki üretim ve tüketim etkinliklerine en az zarar verilerek yönlendirilmiştir. Bahçekent modeli doğrultusunda mekanda dengeli yerleşme bir ölçüde sağlanmışsa da büyüme ekonomisi ve kapitalist üretim tarzı yapısal olarak devam ettiği için kentsel sorunlar bütünüyle ortadan kalkmamış değişik biçimlerde günümüzde de varlıklarını sürdürmektedirler.

Son olarak, sermaye birikim süreçlerinin mekandaki bir sonucu olarak görülebilecek, insanların sadece yatmaya gittiği, kentsel altyapı ve üstyapı hizmetlerinin çok yetersiz olduğu, çevresel değerleri gözetmeyen, kentlilik bilinci yaratmayan yörekentleşme (suburbanization) devam ettiği sürece Ebenezer Howard'ın bahçekent düşüncesi de kentleşme kuramındaki yerini ve güncelliğini koruyacak görünmektedir. Nitekim günümüzde ortaya çıkan 'yeni kent' akımlarının bir çoğu bahçekent modelinden esinlenmektedir.

Kaynakça

- ABERCROMBIE, Patrick (1952), *Town and Country Planning* (London: Oxford University Press).
- ASHWORTH, William (1954), *The Genesis of Modern British Town Planning: A Study in Economic and Social History of the Nineteenth and Twentieth Centuries* (London: Routledge and Kegan Paul Ltd).
- AYBAY, Rona (1970), *Sosyalizmin Öncülerinden: Robert Owen, Yaşamı, Eylemi, ve Öğretisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi).
- BENEVOLO, Leonardo (1995), *Avrupa Tarihinde Kentler* (İstanbul: Afa) (Çev.: Nur Nirven).
- CARVALHO, Mario E. (1986), *An Intellectual History of Modern City Planning Theory* (University of Edinburgh: Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- CHERRY, Gordon E. (1991), *Cities and Plans: The Shaping of Urban Britain in the Nineteenth and Twentieth Centuries* (Great Britain: Edward Arnold, Second Edition).
- CULLINGWORTH, J. Barry (1993), *Town and Country Planning in Britain* (London: Routledge, Tenth Edition).
- ENGELS, Friedrich (1992), *Konut Sorunu* (Ankara: Sol Yayınları) (Çev.: Güneş Özdural, İkinci baskı).
- ENGELS, Friedrich (1997), *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* (Ankara: Sol Yayınları) (Çev.: Yurdakul Fincancı).
- FISHMAN, Robert (1982), *Urban Utopias in the Twentieth Century: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright and Le Corbusier* (New York: Basic Books).
- FISHMAN, Robert (1987), *Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia* (New York: Basic Books).
- FRASER, Hamish (1993), "Municipal Socialism and Social Policy," MORRIS, R.J. / RODGER, R. (Eds.), *The Victorian City: A Reader in British Urban History 1820-1914* (London: Longman): 258-280.
- FREESTONE, Robert (1989), *Model Communities: The Garden City Movement in Australia* (Melbourne: Nelson).
- GALLION, Arthur B. (1951), *The Urban Pattern: City Planning And Design* (London, New York: D.Von Nostrand).
- GEDDES, Patrick (1968), *Cities in Evolution* (New York: Howard Fertig).
- GIEDION, Sigfried (1963), *Space, Time and Architecture: The Growth of a New Tradition* (US: Harvard University Press, Fourteenth printing).
- GIROUARD, Mark (1985), *Cities and People: A Social and Architectural History* (New Haven, London: Yale University Press).
- HALL, Peter (1998), *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century* (Oxford: Blackwell, Genişletilmiş 10 baskı).
- HALL, Peter (1996), *Urban and Regional Planning* (London: Routledge, Third Edition).

- HARDY, Dennis (1991), *From Garden Cities To New Towns: Campaigning for Town and Country Planning, 1899-1946* (London: E & FN SPON).
- HOBSBAWM, E.J. (1998), *Sanayi ve İmparatorluk* (Ankara: Dost), (Çev.:Abdullah Ersoy) .
- HOWARD, Ebenezer (1965), *Garden Cities of To-Morrow* (Cambridge: MA:MIT Press).
- KEEBLE, Lewis (1961), *Town Planning at the Crossroads* (London: Walker and Co. Ltd).
- KELEŞ, Ruşen (2000), *Kentleşme Politikası* (Ankara: İmge Yayınevi, 5. baskı).
- Ministry of Housing & Local Government (1962), *The Green Belts* (London: Her Majesty Stationery Office).
- MORRIS, Eleanor Smith (1997), *British Town Planning and Urban Design: Principles and Policies* (London: Longman).
- MORRIS, R.J. / RODGER, Rodger (Eds.) (1993), *The Victorian City: A Reader in British Urban History 1820-1914* (London: Longman).
- MUMFORD, Lewis (1938), *The Culture of Cities* (New York: Harcourt Brace and Company Inc., Second Printing).
- MUMFORD, Lewis (1961), "Bahçe-Şehirler ve Modern Şehir Planlaması," *SBF Dergisi*, (C.XVI, S.4) (Çev.: Ruşen Keleş): 175-187.
- MUMFORD, Lewis (1961a), *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and its Prospects* (New York: Harcourt, Brace and World).
- OSBORN, F.J. (1965), "Preface," *Garden Cities of To-Morrow Ebenezer Howard*, (Cambridge: MA:MIT Press): 9-28.
- RICHERT, Evan D. (1998), "Ebenezer Howard and The Garden City," *Journal of The American Planning Association* (Vol.64, Issue 2): 125-128.
- SHELSTON, Dorothy / SHELSTON, Alan (1990), *The Industrial City: 1820-1870* (London: Macmillan).
- TANKUT, Gönül (1993) *Bir Başkentlin İmanı Ankara: (1929-1939)* (İstanbul: Anahtar).
- TEKELİ, İlhan (1980) "Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri," Tamer Gök (der.), *Türkiye'de İmar Planlaması* (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları) içinde: 8-112.
- WARD, Colin (1993), *New Town, Home Town: The Lessons of Experience* (London: Calouste Gulbenkian Foundation).
- WARD, Stephen V.(Ed.) (1992), *The Garden City: Past, Present and Future* (London: E & FN Spon).